

Vapauden kaiho

Friedrich A. Hayek,
Tie orjuuteen. Suom.
ja jälkisanat laatinut
Jyrki Iivonen.
Gaudeamus, Tampere
1995. 270 s.

Hayek oli viime vuosisadan puolella syntynyt ekonomisti, jota nykyisin luetaan myös filosofina, ja hänen teoksensa *Tie orjuuteen* ilmestyi vuonna 1944. Itse olen tuota ajankohtaa myöhemmin syntynyt oikeussosiologi, joskin olen kirjoitellut paljon hyvinvointivaltiosta (ja opiskellut myös kansantaloustiedettä). Kirjoitukseni näkökulma juontuu tästä lähtökohdasta, ja vähän siitäkin kysymyksestä, mikä aiheuttaa Hayekin suomentamisen puolen vuosisadan jälkeen. Vapaus ja suunnittelu asettuvat tavan takaa vastakkain Hayekin pohdinnoissa. Edellinen edustaa Hyvää, jälkimmäinen Paha.

Oikeusvaltiosta hyvinvointivaltioon

Eräs modernia keskustelua leikkaava tapa lähestyä tätä vastakkainasettelua on tarkastella hänen näkemyksiään hyvinvointivaltiosta ja oikeusvaltiosta – Hayekin käsittein suunnittelusta ja laillisuusperiaatteesta. Laillisuusperiaate tarkoittaa sitä, että valtiovaltaa sitoo kaikissa toiminnoissaan ennakolta laaditut ja julkituodut säännöt, jotka antavat jokaiselle yksilölle mahdollisuuden ennakoita, kuinka viranomaiset käyttävät pakkovaltaansa, ja suunnitella omat toimensa tältä pohjalta. Suunnittelu merkitsee viranomaisten johtamaa toimintaa, joka ei noudata mainittua laillisuusperiaatetta. Kun suunnittelu laajenee, käy välttämättömäksi lieventää lakisäätteisiä määräyksiä viittamalla yhä enemmän siihen, mikä on ”oikeudenmukaista” ja ”järkevää”.

Tätä ristiriitaa konkretisoidakseen Hayek tarkastelee tasa-arvoa ja distributiivisen oikeuden ihannetta. Hänen mukaansa politiikka, joka tähtää suoraan distributiivisen oikeuden ihanteeseen, johtaa väistämättä laillisuusperiaatteen tuhoutumiseen. Muodollista tasa-arvoa ja tasa-arvopolitiikkaa ei siis voi sovittaa yhteen.

Hayekin kuvaama ristiriita on pitkälle

sama, jota oikeussosiologiassa ja -filosofiasa on käsitelty siirtymänä oikeusvaltiosta hyvinvointivaltioon. Hyvinvointivaltion väljiin normeihin ja puitelakeihin sisältyy tunnustetusti ongelmia. Silti vielä ongelmallisempaa on asian mutkikkuuden vuoksi luopua koko oikeudenmukaisuus- ja tasa-arvotavoitteesta ja pitäytyä siinä muodollisen tasa-arvon periaatteessa, joka käytännössä sallii suuret yhteiskunnalliset eriarvoisuudet.

Näin yksinkertaisia vastakkainasetteluja hedelmällisemmiltä vaikuttavat ne nykykeskustelun puheenvuorot, joissa pohditaan mahdollisuuksia toteuttaa hyvinvointivaltioollisia tavoitteita oikeusvaltioollisissa muodoissa. Dikotomisoiva ajattelu vain sulkee tällaiset pohdinnat pois.

Liberalismi versus kollektivismi

Mutta Hayekin ajattelumaailma on jyrkän kahtiajakoinen: vapautta vastaan asettuu sääntely, liberalismia vastaan kollektivismi (eli sosialismi). Muita vaihtoehtoja ei ole. Siksi hyvinvointivaltio (Ruotsin malli) on vain esiaste tiellä kollektivistiseen sosialismiin. Ja vielä pahempaa: hyväntahtoiset oikeudenmukaisuutta tavoittelevat ihmiset elävät harhaluulon vallassa eivätkä näe, että he vain valmistelevat ”tietä orjuuteen”. Juuri tämän harhaluulon vallassa eläville kirjan sanoma on suunnattu.

”Ei ole mitään muuta mahdollisuutta kuin joko markkinoiden anonyymin järjestyksen hallitsema järjestelmä tai sellainen, jota johtaa muutaman yksilön tahto. Ne, jotka ovat lähteneet tuhoamaan ensimmäistä, ovat tietoisesti tai tahtomattaan luomassa jälkimmäistä.”

Hyvinvointivaltio ei kuitenkaan missään ole johtanut Hayekin kuvaamaan sosialismiin, jossa valtio suunnittelisi tuotannon, jakelun ja kulutuksen. Päinvastoin, kaikki hyvinvointivaltiot (joissa niissäkin on monia variantteja) kytkeytyvät markkinoihin ja yksityisomistukseen. Distributiiviseen oikeuteen tähtäävä politiikka ei selvästikään edellytä kollektivismia ja suunnitelmataloutta.

Jos sen sijaan rajoitetaan tarkastelu suunnitelmatalouteen, Hayekin kritiikki osuu jo paremmin maaliinsa. Kritiikin ydin on, ettei mikään suunnitteluelin voi tuntea ihmisten preferenssejä ja aikeita, vaan tämän informaation välittämiseen tarvitaan markkinoita. Ihmisten arvot eroavat toisistaan, eikä niitä voi rationaalisella suunnittelulla yhtenäistää. Näistä puutteista johtuen suunnitelmatalous

on jäykkä ja tehoton järjestelmä.

Ajan kohta

Tästä juontuukin luonnollisesti kirjan ajan-kohtaisuus. Vuoden 1989 jälkeen sosialistisen suunnitelmatalouden kritiikki on saanut uutta kaikupohjaa; vapaus ja markkinat ovat suosittuja tunnuksia. Liberalismi on taas voimissaan.

Mutta myös siirtymätalouksien ongelmat johtavat kriittisiin pohdintoihin hayekilaisen dikotomisoivan ajattelun suhteen. Sosialismin vaihtoehdoksi ei ole riittävää vedota markkinoihin. Markkinat eivät ole jotain itsestään selvää, kerralla annettua. Myös markkinat ovat osa ihmisten toimintaa, samoin kuin markkinoihin liittyvät institutionaaliset ehdot (raha, oikeus, oikeudet), distributiivisen oikeuden ihanne (tai sille annettu erityinen tulkinta) mukaanlukien. Mielestäni nämä ehdot riippuvat mutkikkaista yhteiskunnallisista suhteista ja edellyttävät myös yhteiskunnallista, mahdollisimman vivahteikasta argumentointia. Tällöin on mahdollista, että monet pitävät toivottavana oikeudenmukaisuusnäkökohdan tähdentämistä myös markkinatalouden oloissa.

Hayekin individualistinen filosofia

Vaikka Hayek polemisoikin markkinavapauden puolesta, hän toisaalla tähdentää arvojen pluralismia. Tässä hän vetoaa individualistiseen filosofiaan. Sen perusta on, ettei yhdenkään ihmisen ole mahdollista tarkastella enempää kuin suhteellisen rajattua ongelmakenttää, olla tietoinen vain rajatun tarvemäärän suuresta merkityksestä. Individualistinen filosofia ei oleta ihmisen olevan itsekeskeinen tai juuri mitään muutakaan, vain sen, että yksilöiden pitäisi saada seurata pikemminkin omia kuin muiden arvoja ja preferenssejä, ja tältä kannalta yksilön tavoitejärjestelmän pitäisi olla ylimpänä, eikä sitä saa alistaa kenenkään sanelulle. Juuri yksilön tunnustaminen omien tavoitteidensa ylimmäksi tuomariksi muodostaa Hayekin mukaan individualistisen ajattelun lähtökohdan.

Tästä lähtökohdasta valtio on vain organisaatio, jonka ihmiset ovat perustaneet joidenkin heitä yhdistävien päämäärien toteuttamiseksi. Mutta valtiokin pysyy vain yhtenä "henkilönä" muiden joukossa. Ja vapaaehtoiseen sopimukseen valtion toiminnan ohjaamisesta voimme luottaa vain niin kauan kuin se rajoittuu aloille, joista vallitsee

yksimielisyyss.

Hayek kritisoi sosialismia (kollektivismia) juuri sellaisen järjestelmän luomisesta, joka toimii yksilöiden yläpuolella ja heidän valtuutuksestaan piittaamatta. Mutta hän ei kiinnitä lainkaan huomiota siihen, että myös hänen kuvaamansa markkinatalous on järjestelmä, jolla on yksilöiden tahdosta riippumattomia vaikutuksia heidän toimintoihinsa. Tässä Hayek on nähdäkseni ristiriidassa omien lähtökohtiensa kanssa.

Hayekin kirja on kirjoitettu vetoomukseksi ja pamfletiksi eikä kuulu hänen analyttisiin teksteihinsä. Pamflettina se on kyllä vetoava ja yksinkertaistava, kuten asiaan kuuluu, mutta silti paljolti itseään toistelevaa ja monin paikoin pitkästyttävää luettavaa.

Pekka Kosonen

Lääketiede pahan kimpussa

Veikko Launis (toim.), *Lääkintä- ja hoitoetiikka*. Painatuskeskus, Helsinki 1995. 132 s.

Pekka Louhiala (toim.), *Lääketiede ja filosofia*. Yliopistopaino, Helsinki 1995. 156 s.

Etiikka sairaalassa

Filosofian ja terveydenhuollon sekä filosofian ja lääketieteen suhde on viimeaikoina noussut suureksi mielenkiinnon kohteeksi kotimaassamme. Tästä ovat osoituksena paitsi monet television tiede- ja terveysohjelmat, joissa on käsitelty erityisesti lääketieteen etiikkaa, myös lisääntyvä suomenkielinen kirjallisuus. Syynä kiinnostuksen leviämiseen lienee ensinnäkin terveydenhuollon eettiset kysymykset, jotka ovat nousseet yhä enemmän esiin teknologian kehityksen myötä (mm. geenimanipulaatio, sikiöleikkaukset, elintensiirrot yms.) ja terveydenhuoltoon kohdistuvien leikkausten myötä, joka nostaa esiin kysymykset priorisoinneista, tehohoidon aloittamisesta yms. kysymyksistä. Eettisten kysymysten myötä myös muut lääketieteen ja filosofian yhteyttä koskevat ongelmat ovat nousseet mielenkiinnon kohteeksi. Tällaisina lääketieteen ja filosofian